

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ З АКТИВНІСТЮ СУДУ У ПРОЦЕСІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Дерев'янкін С. Л.

У статті на основі аналізу правових норм чинного Кримінального процесуального кодексу України та правозастосовної практики досліджено структуру, нормативний зміст засади змагальності, особливості та межі її реалізації у кримінальному провадженні. Визначено, що у структурі змагальності виділяються елементи: 1) наявність двох протилежних сторін - обвинувачення і захисту. Для повноцінного змагання необхідна присутність сторін у суді; 2) функціональна рівність сторін. Проаналізовано організаційно-керівні повноваження суду, які спрямовані на забезпечення судом здійснення учасниками судового провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними процесуальних обов'язків.

Обговорюється проблема меж активної та ініціативної діяльності суду у з'ясуванні обставин кримінального провадження. Визначено, що активність учасників судового провадження у дослідженні доказів залежить не лише від них, але й від дискреційного розсуду суду, завданням якого є забезпечення учасникам судового провадження можливості користуватися процесуальними правами та відстоювати їх законні інтереси, що сприяє всебічному, повному та об'єктивному з'ясуванню всіх обставин кримінального провадження. Проблему активності суду в доказуванні слід розглядати у двох площинах: 1) активність суду у встановленні обставин кримінального провадження; 2) активність суду у збиранні та перевірці доказів.

Звертається увага, що суд під час пригляду кримінального провадження наділений певними повноваженнями, що дозволяють суду об'єктивно оцінювати викладені сторонами правові позиції, усувати сумніви, що виникли в ході судового розгляду, вирішувати кримінально-правовий конфлікт шляхом дотримання встановленої законом процедури і постановлення законного, обґрунтованого та вмотивованого рішення. Таким чином, визнається певна роль суду і як суб'єкта збирання, і як суб'єкта перевірки доказів, а не лише як суб'єкта їх оцінки, як передбачено у ст. 94 КПК.

Суд під час розгляду кримінального провадження та ухваленні законного, обґрунтованого і справедли-

вого рішення не має залишатися пасивним спостерігачем у поданні доказів сторонами, забезпечуючи лише дотримання його процедури та процесуальних прав сторін. Він повинен мати можливість за допомогою сторін, а також незалежно від них дослідити подані ними докази всіма процесуальними засобами, зокрема судовими діями, які закон надає у його розпорядження.

Ключові слова: принцип, змагальність, докази, дослідження доказів, суд, судовий розгляд, кримінальне провадження.

Derevyankin S. L. Relationship between the principle of competition and the activity of the court in the investigation of evidence during the trial of criminal proceedings

The article examines the structure, normative content of the adversarial principle, features and limits of its implementation in criminal proceedings on the basis of the analysis of legal norms of the current Criminal Procedure Code of Ukraine and law enforcement practice. It is determined that in the structure of the competition there are elements: 1) the presence of two opposite parties - the prosecution and the defense. The presence of the parties in court is necessary for a full-fledged competition; 2) functional equality of the parties. The organizational and managerial powers of the court are analyzed, which are aimed at ensuring that the court exercises their procedural rights and performs their procedural duties. The problem of the limits of active and proactive activity of the court in clarifying the circumstances of criminal proceedings is discussed. It is determined that the activity of participants in court proceedings in the examination of evidence depends not only on them but also on the discretion of the court, whose task is to ensure participants in court proceedings to enjoy procedural rights and defend their legitimate interests, which contributes to comprehensive, complete and objective clarification of all the circumstances of the criminal proceedings. The problem of court activity in evidence should be considered in two areas: 1) the activity of the court in establishing the circumstances of criminal proceedings; 2) activity of the court in collecting and verifying evidence. Attention is drawn to the fact that the court in the supervision of criminal proceedings is endowed with certain powers that allow

the court to objectively assess the legal positions set out by the parties, eliminate doubts arising during the trial, and accordingly resolve criminal conflict by following the statutory procedure and decision a lawful, reasoned and motivated decision. Thus, a certain role of the court is recognized both as a subject of collection and as a subject of verification of evidence, and not only as a subject of their evaluation, as provided in Art. 94 of the CPC. When considering criminal proceedings and making a lawful, reasonable and fair decision, the court should not remain a passive observer in the presentation of evidence by the parties, ensuring only compliance with its procedure and procedural rights of the parties. He must be able, with the assistance of the parties, as well as independently of them, to examine the evidence submitted by them by all procedural means, in particular, judicial actions that the law makes available to him.

Key words: *principle, adversarial proceedings, evidence, examination of evidence, court, trial, criminal proceedings.*

Постановка проблеми та її актуальність. Концепція судово-правової реформи в Україні від 28 квітня 1992 року визначила, що одним із основних її принципів стало «створення такого судочинства, яке створило б умови для дійсної змагальності» [1], а Конституція України від 28 червня 1996 року у ст. 129 проголосила змагальність основною засадою судочинства [2] Зокрема, у ст. 129 Конституції України принцип змагальності передбачає рівні права сторін кримінального провадження на збирання та подання до суду доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. Цьому положенню кореспондує й ч. 2 ст. 22 КПК України.

Із позиції практики Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) провідною ідеєю вказаного принципу у кримінальному провадженні є рівноправність сторін обвинувачення та захисту, які самостійно відстоюють свої правові позиції у судовому розгляді шляхом реалізації наданих законом процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. При цьому реалізація принципу змагальності розглядається крізь призму забезпечення рівності прав учасників саме судового розгляду, тобто за цієї позиції обвинувачення та захист реалізують свої повноваження на одному рівні, під контролем відносно пасивного суду. Право на справедливий судовий розгляд, яке передбачено статтею 6 ЄКПЛ, також передбачає право на змагальність у кримінальному провадженні. Кожна сторона при цьому має бути поінформована про аргументи іншої сторони та має отримувати право погоджуватись чи спростовувати їх. Стаття 6 ЄКПЛ

у принцип «змагального провадження» закладає такий зміст: сторона повинна мати можливість ознайомитися та висловлюватися щодо будь-яких даних, які надаються суду з метою впливу на його рішення, незалежно чи вони будуть надані протилежною стороною, чи походять з незалежного від сторін джерела [3].

При цьому активність суду стосовно дослідження доказів під час судового розгляду кримінального провадження неоднозначно оцінюється в науковій літературі, що підтверджує наявність розбіжностей у визначенні цілей судових органів і кримінального судочинства в цілому, різним відношенням до питання реалізації принципу змагальності у кримінальному судочинстві і подальших перспектив його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі суду у процесі доказування та межі активності суду в кримінальному провадженні досліджувалися у працях Р.В. Багдасарова, С.В. Бурмагіна, Ю.М. Грошевого та С.М. Стахівського, Л.Б. Ісмаїлової, А.В. Кудрянцевої, О.В. Литвина, В.Т. Нора, А.А. Плашевської, М.К. Свиридова, В.О. Гринюка, О.І. Коровайка, В.Я. Корсуна, Т.В. Лукашкіної, О.В. Рибалко, М.І. Шевчук та інших. Проте, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, питання, пов'язані з елементами кримінально-процесуального доказування на стадії судового розгляду, реалізацією засади змагальності та ролі активності й ініціативи суду в доказуванні, набули ще більшої актуальності, оскільки модель суду змінилася з урахуванням судово-правової реформи в Україні.

Мета статті - на основі аналізу правових норм чинного Кримінального процесуального кодексу України та правозастосовної практики дослідити структуру, нормативний зміст засади змагальності, особливості та межі її реалізації у кримінальному провадженні; межі активної та ініціативної діяльності суду у з'ясуванні обставин кримінального провадження. Проаналізувати організаційно-керівні повноваження суду, які спрямовані на забезпечення судом здійснення учасниками судового провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними процесуальних обов'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теорії кримінального процесу багатьма авторами у структурі змагальності виділяються такі елементи: 1) наявність двох протилежних сторін - обвинувачення і захисту. Для повноцінного змагання необхідна присутність сторін у суді; 2) функціональна рівність сторін. Змагання буде

справедливим тоді, коли протилежні сторони мають порівняно однакові «стартові» можливості для захисту своїх інтересів; 3) наявність незалежного від сторін суду, що керує процесом під час розгляду кримінальної справи і вирішує справу [4, с. 9]. Зокрема, О.Г. Яновська зазначає, що відповідно до ч 2 ст. 22 КПК змагальна побудова кримінального провадження забезпечує сторонам рівні права на збирання та подання до суду доказів, при цьому учасники кримінального провадження мають можливість представити суду свою процесуальну позицію, викласти свої аргументи, що надає їхній наступній процесуальній діяльності змістовності та системності [5, с. 125].

Г.В. Соловей розкриває суть принципу змагальності: розподіл основних кримінально-процесуальних функцій - обвинувачення, захисту й вирішення справи; процесуальна рівність, яка полягає в тому, що кожен із учасників кримінального процесу наділений рівними правами й несе обов'язки, які відповідають їхньому процесуальному становищу; суд не втручається у процес доказування [6, с. 885]. В.М. Тертишник під змагальністю розуміє таку побудову процесу, за якої зацікавлені сторони мають рівні можливості для пошуку істини та відстоювання своїх або спростування тверджень іншої сторони. При цьому функції обвинувачення та захисту відокремлені від правосуддя і розслідування. [7, с. 103].

М.А. Маркуш вважає, що у структуру поняття принципу змагальності слід обов'язково включити такі елементи, як: свобода оскарження до суду, доступ до правосуддя, процесуальна рівноправність сторони захисту та обвинувачення, а також контроль суду, які повинні бути гарантіями застосування принципу змагальності на всіх стадіях процесу, оскільки таким чином забезпечується захист прав учасників кримінального процесу та розширюється дія принципу змагальності на досудових та судових стадіях кримінального процесу [8, с. 25].

Щодо практики ЄСПЛ, то дія принципу змагальності в рішеннях Суду ґрунтується на переконанні: протилежність інтересів сторін найкраще забезпечить повноту матеріалів справи через активне виконання сторонами процесу тільки їм притаманних функцій. Принцип змагальності процесу означає, що кожній стороні повинна бути надана можливість ознайомитися з усіма доказами та зауваженнями, наданими іншою стороною, і відповісти на них (Рішення у справі «Ruiz-Mateos проти Іспанії», від 23 червня 1993 року, заява № 12952/87, п. 63). Принцип змагальності припу-

скає поєднання активності сторін у забезпеченні виконання ними своїх процесуальних обов'язків із забезпеченням судом умов для здійснення наданих їм прав. При цьому важливим є встановлення оптимального співвідношення активності сторін та активності суду [19].

Узагальнюючи висловлені міркування, погоджуємось з К.Є. Лисенковою, можемо зазначити, що характерними ознаками змагальності судового процесу є: а) наявність сторін із протилежними матеріально-правовими інтересами; б) наділення їх рівними процесуальними правами; в) наявність незалежного від сторін юрисдикційного органу, завданням якого є вирішення правового спору по суті. Поєднання трьох наведених ознак свідчить, що сторони і суд виконують зовсім різні функції, тому у разі їх перерозподілу чи суміщення буде змінюватись і тип судового процесу [9, с. 44].

Проте активність учасників судового провадження в дослідженні доказів залежить не лише від них, але й від дискреційного розсуду суду, завданням якого є забезпечення учасникам судового провадження можливості користуватися процесуальними правами та відстоювати їх законні інтереси. Проблема активності суду в доказуванні слід розглядати у двох площинах: 1) активність суду у встановленні обставин кримінального провадження; 2) активність суду у збиранні та перевірці доказів [13, с. 93].

При цьому в літературі активна роль суду в доказуванні визначається по-різному. О.Г. Яновська під активністю суду в змагальному кримінальному судочинстві розуміє власну ініціативу суду, яку він може виявити за своїм дискреційним розсудом [10, с. 90]. Ю.О. Маслова визначає поняття *ініціативна діяльність суду* як реалізацію судом на власний розсуд наданих йому законом прав, не передбачених іншими нормами, як його обов'язки, з метою виконання завдань кримінального судочинства [11, с. 7].

На думку М.І. Шевчук, завданням суду є забезпечення належної процедури доказування під час судового розгляду кримінального провадження, реалізація принципу змагальності та рівноправності сторін, надання всебічної, повної та неупередженої оцінки зібраних доказів та справедливе вирішення кримінального провадження. Збирання судом нових доказів за власною ініціативою суперечить концепції розподілу трьох основних процесуальних функцій (обвинувачення, захисту та вирішення справи), диференціація яких зумовлена змагальною формою кримінального провадження, негативно впливає на безсторон-

ність суду, призводить до дисбалансу процесуальних інтересів та породжує обвинувальний ухил [12, с. 132]. Проте не можемо погодитись із вказаною позицією, адже активність суду у встановленні обставин кримінального провадження залежить від достатньої сукупності доказів, наданих сторонами, на основі яких можна встановити обставини кримінального провадження тією мірою, щоб постановити обґрунтований та справедливий вирок [13, с. 91]. Незважаючи на те, що ст. 93 КПК прямо не називає суд суб'єктом доказування, аналіз ряду його повноважень, передбачених КПК, дозволяє зробити висновок, що він ним залишається, хоч його активність у процесі доказування і є обмеженою, що є проявом розширення сфери дії принципу змагальності у кримінальному провадженні.

Припускаємо, що принцип змагальності не виключає певну активність суду під час встановлення обставин кримінального правопорушення. По-перше, це зумовлено тим, що для прийняття судового рішення необхідним є встановлення фактичних обставин кримінального провадження, що здійснюється шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів, і при цьому саме правильне встановлення фактичних обставин є передумовою прийняття законного та обґрунтованого рішення [14, с. 32].

По-друге, в разі пасивності суду буде неможливо правильно оцінка доказів за внутрішнім переконанням, адже воно ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження. Як слушно зауважує із цього приводу В.Т. Нор, всебічність, повнота й неупередженість встановлення (дослідження) обставин кримінального провадження - це, насамперед, спосіб, за допомогою якого досягається істина, без якої правосуддя в цьому провадженні неможливе. Так само й неможливо реалізувати обов'язок суду ухвалити законне, обґрунтоване й вмотивоване судове рішення без дослідження його обставин всебічно, повно і неупереджено. Тож, не дивлячись на те, що збирання доказів у кримінальному провадженні покладається на його сторони відповідно до ст. 93 КПК, проте суд, виходячи з положень ст.ст. 321 та 370 КПК, зобов'язаний забезпечити встановлення всіх обставин кримінального провадження не лише перевіркою поданих сторонами доказів, але й одержанням інших доказів, як за клопотанням сторін, так і за власною ініціативою [15, с. 360].

Якщо звернутися до тлумачення принципу змагальності Європейським судом з прав людини,

то можна зробити висновок, що він не аналізує засаду змагальності судового процесу через призму «активної» чи «пасивної» ролі суду, тобто він не вказує, чи суд самостійно збирає докази у справі за власною ініціативою, чи вирішує справу лише на підставі наданих йому сторонами доказів [16, с. 45].

Засада змагальності не виключає, а передбачає право суду в рамках пред'явленого обвинувачення отримувати за власною ініціативою докази, необхідні для перевірки належності, допустимості та достовірності доказів поданих сторонами, оцінювати значення тих чи інших обставин для правильного вирішення кримінальної справи та ухвалювати на основі всебічної, повної та об'єктивної оцінки відповідні рішення, оскільки, як вірно зазначає О.В. Пиук, діяльність із перевірки наявних, поданих в судовому засіданні доказів, не є аналогічною діяльності з розшуку, витребування, збирання інших, не поданих сторонами доказів [17, с. 25].

Зокрема, за власною ініціативою суд має право доручити проведення експертизи та викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку (ч. 2 ст. 332 КПК; ч. 1 ст. 356 КПК); перевіряти показання та інші надані суду докази шляхом постановки запитань свідку, потерпілому, експерту (ч.ч.11, 13 ст. 352 КПК, ч. 2 ст. 353 КПК, ч. 2 ст. 356 КПК); відновити встановлення обставин кримінального провадження та перевірку їх доказами, якщо обвинувачений в останньому слові повідомить про нові обставини, які мають істотне значення для кримінального провадження (ч. 4 ст. 365 КПК) тощо. Вказані повноваження допускають суду об'єктивно оцінювати надані сторонами докази, усувати сумніви, що виникли у ході судового розгляду, і відповідно, постановити законне, обґрунтоване та вмотивоване судові рішення [18, с. 74].

Таким чином, у цілому прослідковується певна роль суду і як суб'єкта збирання, і як суб'єкта перевірки доказів. Однак слід враховувати, що активність суду буде виправданою лише тоді, якщо вона спрямована на встановлення обставин в інтересах забезпечення процесуальних прав сторін обвинувачення та захисту, адже обов'язок суду полягає у створенні рівних процесуальних умов для відстоювання сторонами своїх процесуальних прав. З огляду на це суд, вирішуючи кримінальне провадження між процесуально рівноправними учасниками змагального кримінального процесу, може наділятися так званою «обмеженою» активністю для того, щоб:

1) утримувати «надмірну» активність сторін, щоб вона не вийшла за межі законної поведінки; 2) процесуально надавати допомогу тій стороні, яка в силу певних (не завжди об'єктивних) причин не в змозі користуватися наданими їй процесуальними правами (субсидіарна активність суду) [19].

На наш погляд, суд не може бути пасивним спостерігачем вирішення процесуального спору сторін, лише спостерігаючи за результатами їх змагання. Пасивна роль суду в дослідженні доказів суперечить вимогам ст. 23 КПК України, згідно з якою не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду; ст. 94 КПК України, згідно з якою суд здійснює оцінку доказів за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження для прийняття відповідного процесуального рішення; ст. 321 КПК України, відповідно до якої суд спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження; ст. 370 КПК України, відповідно до якої судові рішення повинні бути законним, обґрунтованим і вмотивованим; ст. 373 КПК України, згідно з якою обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення в ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення; ст. 374 КПК України, відповідно до якої суд в мотивувальній частині вироку повинен зазначити в разі визнання особи виправданою - підстави для виправдання обвинуваченого з зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення; в разі визнання особи винуватою - докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів.

Висновки. З огляду на викладене вище можна дійти висновку, що здійснення судом із власної ініціативи процесуальних дій у кримінальному провадженні після того, як буде вичерпана активність сторін кримінального провадження, сприятиме всебічному та повному з'ясуванню всіх обставин кримінального провадження, надасть суду можливість об'єктивно оцінювати позиції сторін. Суд під час розгляду кримінального провадження та ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого рішення не має залишатися пасивним спостерігачем у поданні доказів сторонами, забезпечуючи лише дотримання його процедури та процесуальних прав сторін. Він

повинен мати можливість за допомогою сторін, а також незалежно від них дослідити подані ними докази всіма процесуальними засобами, зокрема судовими діями, які закон надає у його розпорядження.

Література

1. Концепція судово-правової реформи в Україні від 28 квітня 1992 року. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.
2. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України». Київ : Велес, 2005. 48 с
3. Paul Mahoney. Right to a fair trial in criminal matters under article 6 E.C.H.R. / Paul Mahoney. *Judicial Studies Institute Journal*. 2004. [4:2]. P. 107-129. URL: http://www.jsijournal.ie/html/Volume%204%20No.%202/4%5B2%5D_Mahoney_Right%20to%20a%20Fair%20Trial%20in%20Criminal%20Matters.pdf. - Title from the screen.
4. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України : навч. посіб. для студентів юрид. спеціальностей вищих закладів освіти / за ред. Ю.М. Грошевого. Харків : Право, 2002. 160 с.
5. Яновська О. Теоретичне розуміння змагальності в кримінальному процесі. *Юридична Україна*. 2010. № 12. С. 121-127.
6. Соловей Г.В. Теоретичні аспекти принципу змагальності в кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 1. С. 883-887.
7. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ : А.С.К., 2002. 1056 с
8. Маркуш М.А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 210 с.
9. Лисенкова К.Є. Принцип змагальності сторін у досудовому Кримінальному провадженні : канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 185 с.
10. Яновська О.Г. Роль суду в змагальному кримінальному судочинствію *Часопис Національної академії внутрішніх справ : наук. журнал*. Київ, 2013. № 1. С. 87-92.
11. Маслова Ю.А. Инициативная деятельность суда первой инстанции в условиях состязательного уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Воронеж, 2011. 23 с.
12. Шевчук М.І. Власна ініціатива суду щодо дослідження доказів під час судового розгляду кримінальної справи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. Випуск 6-2 том 2. 2013. С. 129-134.

13. Литвин О.В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 214 с.

14. Лукашкина Т.В. Доказывание как этап правоприменительного процесса. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.) / відп. за вип. Ю.П. Аленін. Одеса : Юрид. літ., 2013. С. 30-36.

15. Нор В. Всебічність, повнота й неупередженість встановлення обставин кримінального правопорушення: доктринальні підходи і нормативне регулювання за новим КПК України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали ХІХ звіт. наук.-практ. конф. 7-8 лют. 2013 р. / Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. Львів, 2013. С. 358-360

16. Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних сво-

бод до процедури здійснення судочинства. Київ : Леста, 2005. 116 с.

17. Пиюк А.В. Роль суда в собирании доказательств по уголовному делу на стадии предварительного расследования и при рассмотрении дела в суде первой инстанции : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Томск, 2004. 29 с.

18. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків : Право, 2012. 768 с.

19. Принцип змагальності у практиці європейського суду з прав людини. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/tuyrshchyt-ipagoersfkhk-tstuanhshchkh-zhvustyemfensgs-ftsets-i-tuav-oyueury/.

*Дерев'янкін С. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент*